

DADES CRONOLÒGIQUES SOBRE ALGUNES PECES D'ORFEBRERIA DE LA PARRÒQUIA DE SANT ESTEVE D'OLOT

Josep MURLÀ I GIRALT

La parròquia de Sant Esteve d'Olot atresora diverses peces d'orfebreria religiosa que formen part del patrimoni artístic i cultural de la ciutat. D'algunes d'aquestes obres, d'argent i majoritàriament del segle XVIII, s'aporten aquí dades que permeten documentar-les correctament i conèixer, en alguns casos, els orfebres que van crear-les o van intervenir-hi.

Olot, parròquia, orfebreria, argent, segle XVIII.

The parish of Sant Esteve holds different pieces of religious gold, part of Olot's artistic and cultural heritage. By providing meaningful data about some silver works from the eighteenth century, this study allows the correct verification and the identification of the goldsmiths who created them.

Olot, parish, goldsmithing, silver, 18th century.

Josep MURLÀ GIRALT, «Dades cronològiques sobre algunes peces d'orfebreria de la parròquia de Sant Esteve, d'Olot», Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 28 (2017), p. 253-281

Al Tresor Parroquial de Sant Esteve d'Olot hi ha un nombre important de peces d'orfebreria que abracen diferents èpoques. No totes han estat suficientment documentades. N'hi ha del període gòtic i del barroc, com també peces de temps més recents. Imatges, creus, custòdies, safates, encensers, candelers, etc. formen part d'un fons que constitueix un patrimoni artístic i cultural de primer ordre, tant de la parròquia com de la ciutat d'Olot. Moltes de les obres, com és el cas de les imatges de sants, van ser encarregades per les confraries, les quals agrupaven persones de diversos gremis, unides per finalitats pietoses i que alhora desplegaven activitats caritatives, a més d'actuar en la defensa i el control dels qui exercien els oficis i dels seus interessos.

Proporcionaven, d'altra banda, ajuda als confreres en cas de necessitat i, quan els arribava la mort, acompanyaven els cadàvers fins a la sepultura. L'existència de causes pies de les donzelles, el control de les admissions, l'examen per a exercir l'ofici respectiu i la utilització del drap dels morts formaven part de les ordinacions de les confraries. Amb els ingressos que obtenien es podia afrontar la construcció de retaules i encarregar objectes litúrgics d'ús propi, com safates, imatges i banderes distintives de la confraria.

Hi ha unes quantes peces d'orfebreria, del segle XVIII, que es poden documentar i datar gràcies a notes i informacions soltes que van ser oportunament registrades i permeten conèixer més a fons aspectes i fets que van envoltar la seva creació o realització.

EL CALZE DE MN. GABRIEL NADAL

La primera d'aquestes peces és el calze de Mn. Gabriel Nadal, beneficiat de l'església de Sant Esteve que exercia d'organista des de 1679¹ quan, presentat pels cònsols olotins, el vicari general de la diòcesi de Girona va con-

¹ Francesc CIVIL I CASTELLVÍ, «Mestres de la Capella de Cant i organistes de la Parròquia de Sant Esteve de la vila d'Olot, segles XVII i XVIII», *Amics de Besalú, II Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, (1973), p. 106.

² Arxiu Diocesà de Girona [a partir d'ara ADG], D-334, f. 149.

³ Arxiu Parroquial de Sant Esteve, Olot [a partir d'ara APSEO], *Llibre d'òbits i funeràries 1678-1735*, f. 7. L'organista Mn. Francesc Batlle va ser enterrat el 19/5/1679, amb sepultura major; havia rebut els sants sagraments i el 24 se li féu la novena i les honres fúnebres.

ferir-li el benefici de l'orgue o de l'Àngel Custodi². Es trobava vacant per l'òbit recent de Mn. Francesc Batlle³, que era natural de la parròquia de Llampaias (Alt Empordà). En el temps d'espera del document de concessió, i potser ja abans, per impediments de Mn. Batlle, Gabriel Nadal va exercir d'organista del temple parroquial olotí⁴. S'havia format a l'Escolania de Montserrat i tenia una certificació d'idoneïtat i suficiència, de data 7 de juny de 1679, que havia estat subscrita pel P. Joan Cererols, mestre de cant i orgue del monestir de Montserrat, el qual va morir al final d'agost de l'any següent⁵. Gabriel Nadal disposava, així mateix, d'un document d'Alfonso de Guevara, organista de la vila d'Atea, del Bisbat «de Terolonensis» (Terol), del Regne de Aragó, que habitava (commorava) aquells dies a Olot. Guevara va certificar, el 15 de juny de 1679, que havia sentit tocar Nadal l'orgue de Sant Esteve i era hàbil i suficient⁶.

El flamant nou organista prengué possessió el 21 de juny, però topà de seguida amb la comunitat de preveres, que no li volgueren donar dret de residència al cor ni incloure'l en les distribucions econòmiques o emoluments habituals per una raó ben simple: no era prevere. El Consell de la Universitat hagué de recórrer a tres o quatre advocats de Girona per tractar una qüestió que els comunitaris estimaven perjudicial per als seus interessos, puix consideraven que l'organista no hi tenia dret⁷. Quan al final de setembre de 1680 es va tenir notícia certa que el tribunal eclesiàstic de Girona sentenciaria a favor de la comunitat de preveres, la corporació municipal va decidir apel·lar la sentència i continuar la causa de suplicació⁸, de manera que el procés va continuar durant la dècada dels vuitanta. El Consell de la Universitat, mentrestant, anava pagant regularment l'organista perquè, complint les obligacions que tenia de tocar l'orgue, era mereixedor que «se li pague la conducta y no altrament»⁹.

⁴ Arxiu Comarcal de la Garrotxa [a partir d'ara ACGAX], Arxiu Municipal d'Olot [a partir d'ara AMO], Llibre d'acords de 1677-1683, f. 110. El 5/6/1679, s'acordà de pagar 40 lliures a Mn. Gabriel Nadal per servir l'orgue «per falta de Mn. Batlle».

⁵ Apèndix documental 1.

⁶ Apèndix documental 2.

⁷ ACGAX, AMO, Llibre d'acords de 1677-1683, acta del 9/7/1679, f. 111.

⁸ ACGAX, AMO, Llibre d'acords de 1677-1683, acta del 29/9/1680, f. 148.

⁹ ACGAX, AMO, Llibre d'acords de 1677-1683, acta del 30/7/1681, f. 180.

Pel juny de 1681, dos mestres de capella olotins, Esteve Benet i Jaume Sala¹⁰, que qüestionaven la idoneïtat de Gabriel Nadal per exercir d'organista ja que no el consideraven hàbil per a l'obtenció del benefici, van ser els que promogueren un plet que la comunitat de preveres va endegar contra Nadal, relacionat amb les distribucions econòmiques habituals¹¹.

En la causa de Gabriel Nadal i els cònsols olotins, en defensa dels drets que pertocaven a l'organista, va tenir especial importància poder dilucidar la complexitat de la disputa, sobretot si per prendre possessió del cor i rebre les distribucions s'havia de ser o no prevere. Mn. Francesc Batlle, el seu antecessor en el càrrec d'organista, s'havia trobat en una situació similar. La possessió de cadira al cor, s'argumentà, fins que no s'és sacerdot «solament obra un senyal de benefici de residència y no de admissió a las ditas distribucions fins que son sacerdots», observança que s'aplicava sempre. Es va donar el cas, a més, que quan els cònsols van presentar Gabriel Nadal per al benefici no l'examinaren, ni ell era hàbil, idoni ni apte per regir i tocar l'orgue de l'església parroquial, van explicar els comunitaris¹².

L'organista estava ben ocupat en les seves funcions, perquè a l'església de Sant Esteve hi havia erigides una dotzena de confraries i, per tant, eren moltes les festivitats que se celebraven i es tocava l'orgue. Existien les de sant Esteve, sant Joan Baptista, sant Marc, santa Llúcia, del Santíssim Sagrament, sant Eloi, la Mare de Déu del Roser, sant Josep, sant Isidre i santa Sabina, més altres dues, la de sant Crispí i la del sant Esperit que «sen fa poca festa»¹³. Se n'afegiren d'altres, com la de sant Antoni, en el segle XVIII. Excepte la del Santíssim, que li pagava 5 lliures, les altres no donaven a l'organista «mes de tres reals plata entre unes y altres per cada festivitat de confraria», segons va testimoniar (octubre de 1685), durant el plet, el seu amic, l'olotí Francesc Prat, mestre de cant i organista de la capella de la Mare de Déu del Collell.

¹⁰ APSEO, *Llibre d'òbits de 1678-1735*, f. 74. El mestre de capella Esteve Benet degué exercir fins al 1681 i fou substituït per Jaume Sala, prevere, el qual va ser enterrat el 17/9/1694 a l'església de Sant Esteve, amb assistència de tots els preveres de la comunitat parroquial; va rebre el sagrament de l'extremunció. La partida no diu si va morir aquell dia o l'anterior.

¹¹ Josep Maria GREGORI I CIFRÉ, Carme MONELLS I LAQUÉ, *La capella de música de Sant Esteve d'Olot i els compositors del seu fons musical*, Fons musical Teodoro Echegoyen, Bellatera, Universitat Autònoma de Barcelona, 2012. Es pot consultar digitalment a: <http://ddd.uab.cat/record/125760>.

¹² APSEO, *Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona*, f. 133r-134.

¹³ APSEO, *Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona*, f. 227-227r.

Francesc Prat sempre havia residit a Olot, però havia passat tres anys a Barcelona i des de feia dos mesos «estich y habito per organista a la casa y capella de Nra. Sa. del Collell». Havia estat manxador de Gabriel Nadal durant uns nou mesos i mai, en aquell temps, no havia vist que li donessin diners, ans al contrari: moltes vegades tocava per amistat. Nadal no ho havia passat bé: el mantenia el seu pare i, si no hagués estat així, hauria hagut de marxar i deixar l'orgue. L'havia vist moltes vegades al cor, amb vestidures iguals que les dels altres beneficiaris, per dir els oficis de confraries i de difunts, en alguns enterraments generals, i també en processons, i cantava com els altres preveres comunitaris al cor i a les processons.

Va explicar que el dia de la festa de sant Marc de 1680, trobant-se Gabriel Nadal a l'orgue per tocar en la missa major de la Confraria de Sant Marc, havia sentit com els preveres beneficiats increpaven Gabriel Nadal perquè deixés de tocar l'orgue. A més, explicà que havia sentit dir públicament que un dels beneficiats li digué que, si no se'n volia anar de l'orgue, el tirarien daltabaix i, forçat, Nadal hagué de deixar l'instrument i anar-se'n sense tocar-lo¹⁴.

Un altre dels diversos testimonis cridats per una o altra part va ser l'olotí Mn. Domènec Giralt, sagristà de l'església de Sant Esteve, que tenia 41 anys aproximadament. Va admetre que s'havia donat a Nadal l'ordre d'anar-se'n del cor, però sabia perfectament que no hi hagué cap violència ni intent, si bé no podia donar-ne fe perquè no recordava bé qui li havia comunicat tal ordre¹⁵.

Per la seva banda, l'olotí Joan Verdalet, organista de la catedral de Girona, havia declarat per l'abril de 1681, quan s'interrogava sobre l'ús habitual de les distribucions en diverses esglésies de la diòcesi. Tenia 48 anys i va abonar la tesi de la comunitat de preveres; ho sabia perquè havia estat mestre de cant de Sant Esteve i havia vist com s'observava sempre. Recordà que hi havia dos beneficiats que «eran xuriguers», o no eren encara sacerdots, i fins que no van ser-ho no havien estat admesos en les distribucions quotidianes de l'església, com era públic i notori¹⁶.

Cal dir que Gabriel Nadal va defensar a peu i a cavall tots els afers que l'afectaven i va estar pledejant contra la comunitat de preveres, juntament amb

¹⁴ APSEO, *Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona*, f. 250-252.

¹⁵ APSEO, *Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona*, f. 254-256.

¹⁶ APSEO, *Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona*, f. 27-28.

el Consell de la Universitat, durant una colla d'anys, fins al 1686, per vindicar els pagaments que considerava que li corresponien. Aquell any, finalment, la cúria metropolitana de Tarragona, a la qual van recórrer davant la sentència negativa de la de Girona, els va donar la raó i els comunitaris hagueren d'acceptar la sentència definitiva (abril) i admetre Nadal en les distribucions que li pertanyien, amb efectes retroactius. Llavors (juny), seguint les normes establertes, se li va donar de nou possessió del cor a tots els efectes, incloses les distribucions¹⁷.

Entretant, Gabriel Nadal havia estat ordenat prevere i, com a tal, ja va celebrar un casament el dia de la Candelera de 1687¹⁸. Va exercir com a organista fins al 1732 o 1733, quan, ja vell, va demanar a la comunitat de preveres de ser substituït i es buscà un suplent. El 1741 Mn. Baltasar Fontfreda va permutar un personat, fundat per ell mateix, amb Mn. Gabriel Nadal, obtentor del benefici de l'orgue¹⁹. Aleshores va demanar a l'Ajuntament que li deixés permutar el benefici, perquè es trobava «en edat de no poder servir ni residir aquell per las atxacas y ferlo servir ja nou anys ha per la Rnt. Balthezar Fontfreda, vuy pvre.», a favor del qual desitjava resignar el benefici perquè Mn. Fontfreda «es de tota satisfacio per lo desempenyo de la orga y ser ja aprobat ab la oposicio que feu del benefici del orga de la vila de Torroella de Montgrí», on exercia d'organista²⁰. La súplica s'acceptà, perquè la corporació municipal tenia facultat per donar el consentiment i perquè eren evidents, a més, els mèrits de Mn. Fontfreda²¹.

El 18 de juny de 1746, a casa del notari Miquel Oliveres, l'organista Nadal va fer donació, mitjançant un pacte, del calze de plata sobredaurada que actualment és conegut amb el nom del capellà, és a dir, com a «Calze de Mn. Gabriel Nadal» o «Calze del Dr. Nadal»²². De la donació també en formava part la patena. Ho va donar a Baltasar Fontfreda, fuster, i a la seva esposa Rafela, així com també al seu fill Mn. Baltasar Fontfreda, prevere beneficiat i, com

¹⁷ APSEO, *Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona*, f. 319-320 i 325.

¹⁸ APSEO, *Llibre de matrimonis de 1677-1737*, 2/2/1687, f. 42r.

¹⁹ ADG (Arxiu Diocesà de Girona), D-395, f. 119.

²⁰ ACGAX, AMO, *Manual de resolucions de 1740-1741*, súplica de Mn. Gabriel Nadal als cònsols olotins per resignar el benefici de l'orgue, s/d.

²¹ ACGAX, AMO, *Manual de resolucions de 1740-1741*, 13/6/1741, f. 41r-42 (1741).

²² ACGAX, Notaria d'Olot, Miquel Oliveres, *Manual de 1746*, 18/6/1746, f. 435-437.

s'ha dit, organista de Sant Esteve des de 1741. En efectuar la donació es va reservar l'usdefruit dels dos objectes litúrgics durant la seva vida natural, a la vegada que va retenir i reservar-se, per tal de testar i disposar les seves voluntats sobre la donació, l'import de 100 lliures barceloneses. I si moria sense haver disposat de l'import, aquest s'havia de destinar a cobrir les despeses de les seves exèquies mortuòries i els sufragis que es fessin dir en les esglésies i pels capellans que semblés bé als conjugues i al fill capellà, amb el benentès que també havien de pagar tots els deutes que deixés una vegada difunt.

La donació va ser, però, condicionada, perquè va estipular que el calze i la patena els deixava a la Venerable Congregació dels Dolors, d'Olot, si bé Mn. Fontfreda, que en seria també usuari, no estava obligat a lliurar-los fins que es produís el seu òbit, perquè desitjava el donant que se'n pogués servir durant tota la seva vida. Naturalment, l'obligà a tenir cura de conservar-los i guardar-los; però en cas que fossin "robators", volia Mn. Nadal que Mn. Fontfreda no en fos responsable i quedés deslliurat d'entregar-los a la Congregació dels Dolors, com també de pagar el valor que tinguessin aquelles peces d'orfebreria.

Pel que s'ha dit fins aquí, es pot afirmar que va ser una donació aparentment estranya, però el fet és que Mn. Gabriel Nadal s'assegurava, amb ella, que els Fontfreda el sustentarien i li proporcionarien, per tant, tot el necessari per menjar i beure, calçar i vestir, pagar metges i medicines i «demes coses a la salut del cos humà necessàries», mostrant-li en tot moment «humilitat y carinyo» com havien fet fins aquell moment, i «teninme tots los respectes d'aguts y majors si pot ser per raho de ma vellesa.» Una exigència que havia de compensar tot el que ell havia aportat fins aleshores a la família Fontfreda, per tal d'ajudar-la a mantenir-se²³.

Mn. Gabriel Nadal, havent doncs estat organista del temple parroquial, va morir el dia de Nadal de 1746, sis mesos després d'haver fet la donació. La

²³ ACGAX, Notaria d'Olot, Gaspar Clapera, *Manual de 1741*, 3/2/1741, f. 28-30.

Testament de Mn. Gabriel Nadal, el qual nomenà marmessors executors a Mn. Bru Prat, rector de Sant Cristòfor les Fonts; al fuster Baltasar Fontfreda i al seu fill Mn. Baltasar Fontfreda, que aleshores era diaca i exercia ja d'organista a Torruella de Montgrí. Entre les seves darreres voluntats hi ha la deixa a la capella dels Dolors del calze daurat i la seva patena, amb voluntat que l'utilitzés Mn. Fontfreda quan fos ordenat sacerdot i durant tota la seva vida, passant-lo després a la Congregació dels Dolors. Mn. Fontfreda havia de deixar el calze a la Congregació en les seves festivitats principals, si li demanaven. Va disposar altres deixes a la Congregació, com una casulla negra, la qual podia utilitzar Mn. Fontfreda.

seva edat era d'uns 85 anys i va ser enterrat al Tura²⁴. Era fill de l'adroguer Gabriel Nadal i de la seva muller, Margarida Anna²⁵.

Immediatament, segons les seves voluntats, el calze i la patena van passar a disposició de Mn. Baltasar Fontfreda, que l'havia substituït com a organista, però aquest se'n va servir pocs anys: va expirar al final de maig de 1759 i no se li van poder administrar els darrers sagraments perquè li arribà la mort sobtadament quan tenia uns 43 anys, segons diu la partida de defunció²⁶. Però en tenia més, 46 i mig, aproximadament, perquè havia nascut el 14 de novembre de 1712 (batejat). La partida deixa ben clar que era fill del fuster Baltasar i de la seva esposa Rafela. Al nounat li van imposar els noms de Baltasar, Benet, Gabriel i Miquel. I hi ha un aspecte que no pot passar desapercebut, perquè aporta llum a tot el que s'ha dit: Mn. Gabriel Nadal en va ser el padrí²⁷.

Essent, el 1746, Mn. Fontfreda un capellà jove que exercia d'organista a Olot, el donador Mn. Nadal degué considerar que, fent la donació, el calze i la patena no passarien a la Congregació dels Dolors fins al cap de molts anys, però l'òbit d'un i l'altre van precipitar els fets. El 12 de juny de 1759, ben poques setmanes després de la mort de Mn. Fontfreda, davant del notari Miquel Oliveres i a la capella o oratori dels Dolors, el corrector Mn. Francesc Fluvià i els deu oficials de la junta de la Congregació van signar el document de recepció del fuster Baltasar Fontfreda, pare, «encara que absent com si fos present», de les dues esmentades peces d'orfebreria religiosa, de plata sobredaurada²⁸.

Cal dir que Baltasar, pare, no va morir fins al desembre de 1762, quan tenia uns 80 anys. Perquè no quedessin dubtes, en el document notarial es va fer la descripció del calze: «gravat i amb relleus de quatre caps d'àngels als peus de

²⁴ APSEO, *Llibre d'òbits de 1735-1749*, f. 145.

²⁵ APSEO, *Llibre de baptismes de 1647-1665*, f. 174. La partida de baptisme, del 6/7/1661 (no diu el dia de naixença), concreta que li van imposar els noms de Francesc, Miquel i Gabriel. Va emprat habitualment, doncs, Gabriel com a primer nom. La partida va ser transcrita al tom *Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona*, f. 259r.

²⁶ APSEO, *Llibre d'òbits de 1749-1772*, f. 119. Va morir el 29/5/1759 i va ser enterrat el dia 30 a l'església de la Mare de Déu del Tura. Les honres, amb assistència de tota la comunitat de preveres, es van fer el 31 de maig.

²⁷ APSEO, *Llibre de baptismes de 1701-1712*, f. 684r.

²⁸ ACGAX, Notaria d'Olot, Miquel Oliveres, *Manual de 1759*, 12/6/1759, f. 352.

la copa, i al peu del calze amb els quatre evangelistes sota la copa i al peu les imatges dels sants Esteve, Llorenç, Josep i Benet, i a la vora quatre cares d'àngels amb els símbols del raïm i les espigues, junt amb una capsa per tenir el calze». A grans trets, ja és això, però cal afinar una mica: la decoració, típicament barroca, és formada principalment per vegetació, amb predomini de fulles d'acant sobreposades i distribuïdes en diverses parts del calze: al peu de la copa hi ha, efectivament, quatre àngels (un per a cada costat) representats amb ales i cap d'infant, o sigui, querubins; i entre cadascun d'ells es van posar, dins uns medallons petits, les imatges dels quatre evangelistes, amb el seu símbol iconogràfic. Al nus hi ha quatre petits àngels dempeus, nus, que emmarquen uns brots de raïm i porten, sembla, una espiga a la mà. A part de l'ornamentació d'inspiració vegetal, al peu o base del calze hi ha posats quatre querubins i, entre un i altre i dins un medalló, les imatges de sant Esteve, sant Benet, sant Llorenç i sant Josep, d'acord amb la tradicional representació iconogràfica que els identifica. Es va recordar que, de conformitat al que havia disposat Mn. Gabriel Nadal, un cop mort Mn. Baltasar Fontfreda les dues peces passaven a la Congregació.

Calze de Mn. Gabriel Nadal. Foto: Joan Mulf.

El calze té gravada, a la franja llisa inferior i circular del peu, aquesta frase: «*Del Rt. M^o Gabriel Nadal pre. Beneficiat y organista de la Parrochial Iga. de St. Esteve de Olot 1702 vui del Ille Sr. Don Phelip de Novell sacrista maior del rl. mor. de ripoll 1711*». Es dedueix, doncs, que el calze havia passat, el 1711 o abans, al monjo que exercia el càrrec de sagristà major del reial monestir de Ripoll, i que es deia Felip de Novell i de Nadal. Eren possiblement parents, però no es disposa de documentació que permeti assegurar-ho. La data de 1702 deu correspondre, per lògica, a l'any de l'encàrrec.

El règim de matrícula (insaculació) a la Generalitat es va establir el 1493 i donà lloc a l'existència dels *llibres de l'ànima*, on eren inscrites totes les dignitats o persones dels tres estaments (braços eclesiàstic, militar i reial) que tenien drets polítics i podien ser elegides per exercir càrrecs de diputats i oïdors, segons el sistema de sac i sort, i per a un govern triennal de sis consistoris (tres diputats i tres oïdors, un per cada braç o estament). El 1714, el rei Borbó va liquidar aquell sistema institucional català. Doncs bé, segons es diu a *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, essent sagristà major del monestir ripollès, Felip de Novell va ser insaculat, el 1704, per exercir d'oïdor de comptes religiosos en substitució de Rafel Padellàs, monjo paborde de Palau del monestir de Sant Cugat del Vallès, i va exercir el càrrec fins al juliol de 1706, en què Felip de Novell va ser desinsaculat en ser reposat fra Padellàs. Se sap que, per l'agost de 1714, el capítol del monestir de Banyoles va escollir un dels seus monjos per oferir serveis a alguns presoners de Ripoll, detinguts pels francesos durant la Guerra de Successió; un d'ells era Felip de Novell, sagristà major del monestir ripollès.

IMATGES DE PLATA DE SANT JOSEP

Una altra joia de l'orfebreria parroquial olotina és la imatge de sant Josep, de plata repussada, que va pertànyer a la Confraria de Sant Josep. El 2 de febrer de 1674, els components de la sisena de la confraria, amb llicència del procurador de l'abat de Ripoll, senyor jurisdiccional de la vila d'Olot, van dur a terme una reunió, i els paborde Onofre Mallola i Joan Martinigol van proposar, per a major honra i glòria de Déu i del sant patriarca, que es fes una figura de sant Josep, de plata. Els reunits ho van acceptar. La figura havia de fer un pam i tres quarts de llarg, incloent-hi la peanya, i tenir un pes de trenta rals de vuit aproximadament. La imatge de sant Josep havia de dur «un Jesuset a la ma esquerra, y una axa o flor

de lliuri a la ma dreta». Per les mans, o sigui, pel treball de fer la imatge, es podien gastar uns 5 dobles, que pagarien els pabordes.

Van determinar que l'argenter, que podia ser Gabriel Gurri o un altre, s'havia de comprometre a fer la imatge tal com s'havia dit i, quan estigués feta, l'havia de fer portar a Olot a compte i risc seu, per tal que fos visurada. Pocs dies després, el 13 de febrer, Gabriel Gurri va acceptar l'encàrrec i es comprometé a lliurar la imatge com s'havia dit, amb promesa d'atendre i complir amb garantia (obligació) de tots els seus béns²⁹.

És de suposar que s'arribà a fer aquesta imatge, perquè al cap d'uns anys, el 1693, en una convocatòria dels membres de la confraria dels fusters, el paborde Esteve Banet va dir que la figura de sant Josep que posseïen no era ben feta, que estava mal treballada i, a més, que era petita. Com que la confraria tenia diners, va proposar de fer-ne una de nova, augmentant el seu cost en unes vint dobles. Els congregats van resoldre que es fes de nou la imatge del sant i que la figura que tenien «se vengia o se pose a la llista», com millor semblés als pabordes i als integrants de la sisena de la confraria. El que costés s'havia de pagar del fons de la confraria i, si convingués, els pabordes haurien de vendre o cedir uns censals³⁰.

Tres anys després, pel juny de 1696, la confraria de Sant Josep va aprovar de pagar a l'argenter olotí Josep Biatriu, menor de dies, l'import de 100 lliures barceloneses a bon compte i disminució de la major quantitat que havia valgut la imatge de sant Josep, de plata, que, conforme a la deliberació de 1693, s'havia ordenat que Biatriu encarregués a Barcelona³¹.

²⁹ACGAX, Notaria d'Olot, Pere Pau Masbernà, *Manual de 1674, 2/2/1674*, f. 65-66. L'argenter Gabriel Gurri es va casar amb Marianna i tingueren, entre 1656 i 1665 diversos fills. L'esposa va morir a mitjan gener de 1691 i en segones núpcies Gurri, el pare del qual era de Camprodon, es va amullerar pel gener de 1694 amb Teresa Giralt, vídua. L'argenter va morir pel setembre de 1697 (va ser enterrat el 16), quan era cònsol segon del Consell de la Universitat d'Olot.

³¹ACGAX, Notaria d'Olot, Francesc Masbernà, *Manual de 1693, 30/8/1693*, f. 622-623.

APSEO, *Llibre de defuncions de 1678-1735*, f. 13r i 16. Als documents surten dos Josep Beatriu diferents, que eren pare i fill. Tots dos eren argenters i es dedueix que el fill va continuar el negoci del progenitor. El primer Josep Biatriu es va casar el 1656 amb Maria Masmitjà i tingueren diversos fills. A dos dels nois se'ls va imposar, com a segon nom de pila, Josep. Això dificulta identificar qui va seguir l'ofici del pare. L'endemà de Nadal de 1693, Josep Biatriu, jove argenter, es va casar amb Rosa Casabosch (se li donà habitualment el tractament de senyora, gens habitual en les partides sacramentals) i van tenir també diversos fills. Aquest Josep Biatriu, jove argenter o «menor de dies», va formar part del Consell de la Universitat d'Olot i llavors en les partides de baptismes dels fills se li donà el tractament d'honorable. Va morir pel març de 1712 i va ser sepultat el dia 15 a l'església parroquial de Sant Esteve. El pare havia traspassat per l'octubre de 1711 i fou enterrat al Carme el dia 18.

Com que la confraria no tenia diners ni mitjans per pagar i complir el que havia promès a l'argenter, es decidí que els pabordes i els components de la sisena venguessin uns censals fins a arribar a l'import esmentat i creessin un censal nou (de 100 lliures), tal com feren (juliol). El document notarial, en llatí, deixa ben clar que li devien els diners «pel valor de la imatge de sant Josep, de plata, que per ordre seva s'havia fet en virtut de la deliberació de 1693»³².

Dels integrants de la sisena, dos intervindrien, anys després, en la realització del retaule de sant Josep: el fuster Joan Alzina i l'escultor Josep Cortada. Al marge o costat del document es va fer constar, posteriorment, que del censal es van lluir (redimir) 50 lliures el 25 de juliol de 1700, i unes altres 50 lliures el 29 de gener de 1712.

Per un rebut del 25 de febrer de 1698, signat a Barcelona, se sap qui va ser l'artesà que va fer aquesta nova imatge de sant Josep: l'argenter i daurador barceloní Joan Mas (Ego Joannes Mas, auri et argenti faver, civis Barcinone...). L'orfebre va signar un rebut de 249 lliures, 8 sous i 3 diners de moneda barcelonesa, import que rebé de mans de Josep Beatriu (natu minoris, auri et argenti fabri dicte ville de Olot) i que corresponia al preu i valor de la figura de plata del sant patriarca, portador del Nen, bastó, aixà i corones (sunt pro pretio et valore cujusdam figure argenteae Patriarchae sancti Josephi ab son Ninyo, bastó, axa y coronas), que havia obrat per a la confraria olotina. Va certificar que l'obra havia estat feta de bona plata l'argenter Ramon Grases, també barceloní, com ho eren també Francesc Vicens i Francesc Grifell, els quals actuaren com a testimonis i, per tant, el seu nom és també esmentat al rebut³³.

³² ACGAX, Notaria d'Olot, Francesc Masbernà, *Manual de 1696*, 20/6/1696 i 29/7/1696, f. 160r-161 i 183r-184.

³³ Josep M. MADURELL MARIMON, «Obras de plateros barceloneses en iglesias gerundenses (1392-1698)», *Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 15 (1961-1962). El document 86, que forma part del treball i el complementa, diu que la imatge de sant Josep feta «per me (Joan Mas), ex ordine et pro computo vestris, facte et fabricate et jam diu vobis tradite, ponderis insimul octuaginta quatuor uncium et aurum dragmarum vulgo argensos pes de march, minimum sexaginta sex uncium et duarum dragmarum vulgo argensos plata fina acendrada, quod argentum ad rationem 34 solidorum pro uncia, summan capit centum duodecim librarum, octo solidorum et trium denariorum, et restantium decem octo uncium plata de marca, quod argentum, ad rationem triginta solidorum pro uncia, summan capit viginti septem librarum, ut constat de predictis cum certificatoria facta per Raymundum Grases...» El document el va localitzar Madurell a l'AHPB, Josep Navés, leg. 2, esborrany, any 1698. Al mateix treball, Madurell aporta dades sobre els candelers de plata encarregats el 1630, fets per Jeroni Ratera; una creu d'argent sobredaurada, contractada el 1461 i feta per Berenguer Palau; i la imatge de l'evangelista sant Marc, que la confraria olotina dels sabaters va confiar a l'argenter Maties Jener (major), el qual pel gener de 1560 va rebre diners a compte del preu convingut.

Algun desacord es degué originar sobre la possessió de la imatge perquè, el 20 de gener de 1704, el beneficiat Mn. Jaume Noguer, el Dr. Francesc de Sala, el baster Felip Pont i el pagès Esteve Brugats, obrers durant aquell bienni a l'obra de l'església (havien estat nomenats el 1703), van confessar que tenien rebut «en pura comanda» del fuster Rafel Costa i l'encepador Joan Llinarós (Llinyayros, al document), que eren aleshores els pabordes de la Confraria de Sant Josep, «una imatge de St. Joseph de plata ab lo ninyo Jesus tambe de plata ab lo peu de fusta enplateat propi de dita confraria». L'entrega l'efectuaven els pabordes en virtut del mandat de la cúria eclesiàstica de Girona expedit aquell any, i la feien per no incórrer en les penes i censures que s'havien indicat. Així es va fermar l'àpoca, i el fuster Pere Lamarca, el paraire Joan Pont i l'escrivent Joan Casellas, tots d'Olot, actuaren de testimonis³⁴.

Imatge de plata de sant Josep. Foto: Joan Muli.

³⁴ ACGAX, AMO, *Manual de la Universitat de 1699-1704*, 20/1/1704, f. 257-257r.

Aquesta és la imatge de sant Josep, de plata repussada, que ha arribat fins als nostres dies, amb la figura del patriarca molt ben resolta i una cara ben expressiva, d'home jove, que dóna la mà dreta al Nen Jesús. A la mà dreta, l'Infant porta una aixà, eina de fuster i representativa, per tant, de la confraria. A la part del davant de la imatge, al centre de la base o peu, hi ha un petit reliquiari en forma de medalló ovalat, que devia contenir quelcom relacionat amb el pare putatiu de Jesús. A la part davantera del peu, a sota de tot, hi ha gravada la inscripció «Esteve Llinarós argt me fet. Olot 1730». D'aquí es dedueix, d'entrada, que ell en va ser el creador, però avui sabem que això és fals.

El dimecres 9 de novembre de 1729, els pabordes i la sisena de la confraria de Sant Josep van decidir aplicar el que havia disposat el difunt Mn. Pere Serrat, natural de la Vall de Bianya, en el testament fet el 1713 i, per a major esplendor de la imatge gran de plata del patriarca, van signar un contracte amb Salvador Llinarós i Joan Llinarós, encepadors (armers), i Esteve Llinarós, jove argenter, que eren avi, fill i nét, per fabricar la peanya o peu, que també havia de ser de plata. Els van prometre donar per mans o treball 22 lliures i 8 sous de moneda barcelonesa i, d'altra part, el valor de la plata que s'hagués de menester, a raó d'1 lliura i 12 sous per unça de plata a pes de marc, quan estigués feta la peanya. El peu no podia pesar més de 52 unces i es deixà clar que, si es depassava aquest pes, la confraria no pagaria res i el seu cost aniria a pèrdues dels Llinarós. També els van prometre pagar anticipadament 87 lliures, 11 sous i 8 diners, una vegada signat el contracte. Si el cost fos superior, el que faltés els seria pagat el dia de Sant Lluc vinent.

Els Llinarós van estar-hi d'acord, amb el compromís, per part d'Esteve Llinarós, d'elaborar la peanya o peu conforme al model «que per fabricar aquell se ha fet y ensenyat vuy die pnt.», de manera que fos obrat de bona plata i amb coneixement de dos perits, un a elegir per la confraria i un altre pels Llinarós. El termini de lliurament acabava el dia de sant Josep següent (1730). Hi ha dues èpoques, una de recepció de 108 lliures, 10 sous i 6 diners lliurades a la confraria pels marmessors de Mn. Pere Serrat, i una altra de 87 lliures, 11 sous i 8 diners que la confraria va entregar als Llinarós³⁵.

³⁵ ACGAX, Notaria d'Olot, Pere Màrtir Orri, *Manual de 1728-1729*, 9/11/1729, f. 192-193.

És evident que la peanya es va fer, tal com s'evidencia amb la inscripció esmentada, i que el lliurament es produí el 1730, però és ben clar que Esteve Llinarós no va fer tot el conjunt de la imatge.

Dos anys després, el 1732, Esteve Llinarós va fer una altra peça d'orfebreria religiosa: la custòdia destinada a l'església (oratori, en aquell moment) de la Mare de Déu dels Dolors, que era al costat de l'Hospital de Sant Jaume.

LA CUSTÒDIA DELS DOLORS

En la reunió del 9 de febrer de 1732, la Congregació dels Dolors va tractar de l'ús que s'havia de fer de les cent dinou unces i nou argenços (unitat de pes equivalent a una setzena part d'una unça) de plata obrada que tenia en poder seu Mn. Jaume Quera, corrector de la Congregació, procedents del llegat del difunt Dr. Pere Vila, que havia estat rector de Santa Margarida de Banyà, després sagristà de Santa Pau i, finalment, havia passat a residir a Olot, on va morir al començament de gener de 1732³⁶.

En la reunió es va resoldre que, tan aviat com fos possible, d'aquella plata se'n fes un vericle, un copó (globus) i encensers, perquè es necessitaven en aquell moment. I, si sobrava quelcom, també s'havia de fer una palmatòria; «tot ab garbo, valentse de la petita custodia y globo que te dta. Congrego des del principi de sa fundació.» La junta va conferir poders a Mn. Esteve Ferrer, al Dr. Francesc Ferrer i a Miquel Bolòs per tirar endavant la decisió.

No es va parlar aleshores de la custòdia; però uns mesos més tard, pel novembre, els comissaris elegits per a aquesta matèria van passar comptes de la plata que els havia estat lliurada «per la fabrica de la custodia» que s'havia fet. De les cent dinou unces i nou argenços es van vendre cinquanta-vuit unces, que van suposar l'ingrés de 96 lliures, 13 sous i 4 diners. A l'argenter Joan Llinarós, per fer la custòdia, li van entregar seixanta-una unces i nou argenços. La peça artística va tenir un pes de seixanta-cinc unces i catorze argenços. De

³⁶ APSEO, *Llibre de defuncions de 1678-1735*, f. 95r. La partida no diu quan es produí la mort de Mn. Pere Vila, sinó que fou enterrat el 2/1/1732, excepcionalment a la capella dels Dolors perquè havia estat un benefactor singular i devot de l'advocació dels Dolors. Se li va fer sepultura major, amb assistència de tots els preveres de la comunitat parroquial, com també a l'enterrament i a les honres. Els nocturns (responso-ris) es van cantar a l'església de Sant Esteve. Havia fet el seu darrer codicil, davant del notari Francesc Verdager, el 30/12/1731.

la plata lliurada a Llinarós se n'hagué de refinar una part per fer el peu, perquè no en tenia; d'aquí que l'argenter acabés per disposar de només seixanta unces i dos argenços. Va destinar al peu quatre unces de plata «de cremas fina» (sic), que van valdre 8 lliures. Se li van haver de refer (proporcionar) una unça i dotze argenços, i això va costar 2 lliures i 16 sous. També es va fer un peu de blada per a la custòdia, que s'hagué de daurar, i va costar tot plegat 5 sous.

D'altra banda, es col·locaren a la custòdia tretze dotzenes de pedres, més altres tres pedres per al sol; totes plegades, a raó de 5 lliures la dotzena, van valdre 7 lliures, 11 sous i 3 diners. Els ports del sol i de les pedres, que Pere Valeri va portar de Vic, van costar 4 sous. Per als dos vidres del vericle es va pagar 1 lliura i 8 sous; per «sis trentins menos 20 grans», es van satisfer 46 lliures i 13 sous; per deu rals d'argent viu, 2 lliures; per betum, 6 sous i, finalment, «per mans de fer d[it]a Custòdia», 50 lliures. Tot plegat va pujar a 119 lliures, 19 sous i 3 diners. Joan Llinarós va acabar per cobrar 23 lliures, 5 sous i 11 diners, i va ser el cost de la plata utilitzada de 56 lliures, 13 sous i 4 diners³⁷.

La custòdia, no obstant els tractes amb Joan Llinarós, a la barreta de suport del sol, a la part de darrera, té gravada aquesta inscripció: «Stephanus Llinaros me fecit». Els contactes, doncs, es van tenir amb el pare, però la peça va fer-la el fill. És una custòdia important, amb una decoració a base de fullatge i volutes, i a la part frontal hi ha un espai, a manera de medalló, que té gravada la data de 1732. Aquesta decoració es repeteix a la cara posterior de la peça, però dins l'espai corresponent hi ha el cor, coronat amb una creu i traspasat per set punyals o espases, símbol iconogràfic dels set dolors o sofriments de la Mare de Déu. La tija o fust de la custòdia arrenca d'un element decorat amb gallons a la part superior; el nus o pom és ornat amb flors i fulles, i a la part superior del fust hi ha un grup de tres querubins, el del centre amb les ales desplegadas, que serveix de suport al sol.

La part més destacable és el sol de la custòdia. El vericle és encerclat per una franja o sanefa amb més d'una trentena de miralls o pedres blanques, de la qual surt una intercalació de raigs flamejants simples, que es combinen amb altres d'estructura piramidal que tenen dos miralls cadascun. Aquesta com-

³⁷ APSEO, *Llibre de resolucions de la venerable congregació de siervos de Maria San^{ma} dels Dolors, fundada en la vila de Olot als XIII de octubre del any MDCC*, acords del 9/2/1732 i 25/11/1732, f. s/n.

posició central és emmarcada per un cercle més extern, amb decoració de miralls i unes cordes o sogues en la franja inferior. D'aquí surten catorze raigs isòsceles (acabats amb una bola petita), amb sis trossos de mirall, més altres vint-i-vuit petits raigs flamejants i catorze raigs que contenen dos trossos de mirall i són acabats amb una estrella de vuit puntes. Aquestes estrelles són formades per un botó central, amb pedreria. Les puntes o raigs són poligonals, amb miralls encastats, i acaben amb una bola petita³⁸.

Els Llinarós van fer, a mitjan març de 1754, un inventari del que hi havia a la casa familiar del carrer Major, d'Olot, ben pocs dies després que s'hagués produït la mort del cap de casa Joan Llinarós, que era encepador i argenter. Van demanar-lo la vídua Magdalena i els fills: Esteve, que era argenter i en aquell moment residia a Barcelona; Salvador, que continuava l'ofici patern d'armer a Olot; i Josep, que exercia d'armer a la capital catalana. De l'inventari, extens i efectuat pel notari Miquel Oliveres, només s'esmenten aquí els objectes o peces relacionades amb l'ofici d'argenter, a part del que podia tenir també utilitat per a un armer, com una calaixera de fusta usada, que tenia una arquilla o calaix d'argenter dins el qual es guardaven diversos papers; un reliquiari de plata sense cadena, amb algunes relíquies; una figura petita de la Mare de Déu guarnida de plata; una imatge "de la Concepció, molt petita, i un catxet", tot de plata. De devoció particular eren una imatge de sant Josep «de bulto» i una altra de la Mare de Déu dels Dolors amb el seu vestit, més una imatge gran del Santcrist, daurada. A la botiga s'hi trobà un marc d'argenter de setze unces; un calaix d'argenter per treballar; dos "xambrots" (mena d'enclusa estreta, en forma de martell) i dues estaques d'argent; tres martells d'argenter, dos d'aplanar i un de pena (que té el ferro amb un extrem més estret que l'altre); un banc de tirar i un taulell d'argenter; més una "soguilla" (cadeneta) de plata i una imatge de la Mare de Déu del Pilar, també de plata, que tenia en penyora de Rosa Bassols per 9 lliures³⁹.

LA CUSTÒDIA MAJOR

Una altra peça important del tresor de la parròquia de Sant Esteve és la custòdia major, que va pagar Marianna Alzina (Alsina, en alguns documents) i

³⁸ Josep MURLÀ I GIRALT, *Exposició Art Sacre de l'església de Sant Esteve d'Olot* (catàleg), Olot, 1994.

³⁹ ACGAX, AMO, Notaria d'Olot, Miquel Oliveres, *Manual de 1754*, 18/3/1754, f. 200-203.

Cols⁴⁰, vídua deixada de Miquel Alzina, que era ciutadà honrat de Barcelona. No tingueren descendència. La peça va ser portada de Barcelona i la donació s'efectuà, el 18 de maig de 1704, als cònsols Francesc Bover, Josep Biatriu i Joan Conill, com a obrers majors de l'obra de l'església. Davant del notari Gaspar Clapera, la donant i els cònsols van pactar que la custòdia, encarregada per a major glòria i veneració del Santíssim, s'havia de donar als obrers ordinaris de l'església parroquial de Sant Esteve, els quals havien de col·locar-la i tenir-la en l'armari de la plata de la sagristia, dins la caixa de fusta folrada amb baieta vermella que havia servit per dur-la de Barcelona. Aquí, dins la caixa, l'havien de tenir guardada ordinàriament tot l'any. Una de les condicions va ser que els dies de la festivitat i capvuitada de Corpus i en les processons principals que es fessin aquells dies, com també durant les Quaranta Hores i en altres ocasions que consideressin oportunes els cònsols i els seus successors, es tragués i es mostrés al públic la custòdia, tenint-hi exposat el Santíssim per tal de fos reverentment adorat i festejat pels fidels cristians.

El document notarial concreta que la donació va ser acceptada, però que es podria revocar en cas d'ingratitude, ofenses, etc.⁴¹. Aquell mateix dia es va fer efectiva la donació de la custòdia als obrers de Sant Esteve. Els cònsols esmentats la van lliurar, en presència del notari i dels testimonis, a Mn. Jaume Noguera, el baster Felip Pont i el pagès Esteve Brugats, que en aquell bienni eren els obrers ordinaris de l'obra de la parròquia. La custòdia de plata sobredaurada, inclosa la peanya, pesava cent cinquanta-nou unces de plata i l'alçada era de quatre pams i mig. La donació comprenia la caixa folrada, d'acord amb els pactes establerts i signats. Els obrers van acceptar la donació i es comprometeren a complir tot el que es deia en el document, que va ser llegit pel notari Clapera. Tot seguit, ells mateixos van fer entrega de la custòdia al Dr. Ignasi Fontanella, sagristà de l'església, que va acceptar la donació i els pactes. I així es va fermar l'època, tot actuant de testimonis el Dr. Joan Bosch de Platraver i el Dr. Gaspar Clapera, notari⁴².

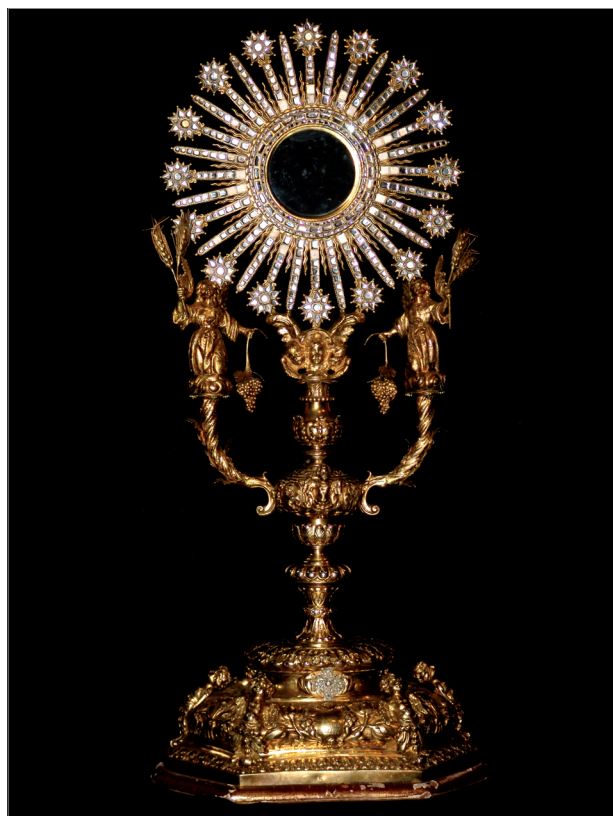
⁴⁰ APSEO, Llibre de defuncions de 1678-1735, f. 38; *Llibre de baptismes de 1628-1639*, f. 109r. Marianna Alsina va ser enterrada el 29/9/1717, a l'església parroquial, en la tomba de la casa d'Alsina. Tenia 84 anys. En les cerimònies fúnebres, amb assistència de tots els membres de la comunitat de preveres, es va gastar cera blanca. Els oficis es van celebrar en dos dies, amb nocturns i laudes a cada ofici. Per l'edat, s'ha de regular fins al 1633 per conèixer la data de naixement i es documenta que l'1/9/1633 a l'església de Sant Esteve, d'Olot, va ser batejada Marianna, filla de Josep Cols, botiguer, i la seva esposa Marianna.

⁴¹ ACGAX, Notaria d'Olot, Gaspar Clapera, *Manual de 1704*, 18/5/1704, f. 225.

⁴² ACGAX, AMO, *Manual de la Universitat de 1699-1704*, 18/5/1704, f. 276.

Aquesta va ser, ja en aquell moment, la custòdia més bona de l'església de Sant Esteve, i per això, en el segle XIX, quan es bastí el nou retaule de l'altar major, el sagrari d'exposició o manifestador es va adaptar a aquesta obra d'orfebreria. El manifestador té a l'interior un grup d'àngels posats sobre una nuvolada, a dos dels quals (un per a cada costat) se'ls va donar l'aparença o posició de sostenir la custòdia amb una mà i contemplar-la. La custòdia té, al centre de la part frontal de la base o peu, un medalló amb aquesta inscripció: «Marianna / Cols y Alsi / na viuda / Any 1704». En gravar la inscripció s'utilitzà, doncs, com a primer cognom de la donant el que li era propi, el patern, deixant excepcionalment com a segon el de l'espòs, és a dir, el cognom que ella havia pres en maridar-se. En els documents, però, es va emprar sempre Alzina i Cols, com era costum habitual en aquella època.

Custòdia major, donada per Marianna Cols. Foto: Joan Mulí.

Acabada la Guerra d'Espanya (1936-1939), Mn. Antoni Butiñà i Pagès, rector de la parròquia, va rebre la donació anònima d'un fermall destinat a la custòdia major, en compliment d'una promesa feta per una família que havia implorat l'ajuda divina durant el conflicte. El rector va fer restaurar totalment la custòdia el 1941, i encomanà el treball als joiers, argenteres i fabricants Mostany, Llopart i Cia. S. en C., de Barcelona. Hi mancava pedreria i els orfèvres d'aquella casa (situada al xamfrà del pg. de Gràcia amb el c. Consell de Cent, 351) van trobar la manera de completar «las piezas lapidadas en cristal de roca que faltan y restaurar las que estén deterioradas.» A més, digueren al rector que la proposta d'«aplicar el diamante grande del broche junto con los restantes, nos parece muy apropiado, y si Vd. se sirve darnos su conformidad, pensábamos montarlos en forma de Cruz, armonizando con el conjunto y aplicarla en la escocia del pie, encima de la inscripción que lleva la Custodia, creyendo que resultaria un elemento muy propio y en el que podrían aplicarse la mayor parte de las piedras.» Tal dit, tal fet. La restauració total es va completar amb un nou bany d'or fi. Van faltar uns 25 g d'or per construir el viril, a causa del seu gran diàmetre, i els argenteres van suggerir que potser podria proporcionar-los-el algun feligrès que se'n volgués desprendre gustosament «y de esta manera tendría el grueso que requiere dado su gran tamaño.» Tot estava fet al començament de juny. S'havia produït un petit retard i els argenteres van demanar disculpes, alhora que comunicaven al rector que tenia a disposició la custòdia que «nos confió para su restauración, construcción del viril de oro y adición de una cruz con brillantes y diamantes, además de su correspondiente estuche.» Tot plegat va costar 2.881 pessetes, però a compte ja se n'havien satisfet 1.080. L'import pendent va ser pagat de manera immediata per mitjà d'un xec de la Banca Arnús⁴³.

Sense entrar en detalls, el setmanari olotí de l'època va informar, en donar compte de les celebracions del Corpus d'aquell any, que tot i que la processó havia hagut de retrocedir i havia estat suspesa per culpa de la pluja, la custòdia «volvió a salir a la vía pública después de haber sido restaurada, siendo llevada en andas por cuatro sacerdotes.»⁴⁴

La joia va acabar de donar més valor a la custòdia, que és un important exemplar de l'orfebreria barroca. Del nus esfèric ovalat en surten, als late-

⁴³ APSEO, Correspondència diversa, cartes de Mostany, Llopart i Cia. del 12/3, 24/3 i 5/6/1941, més la factura del 9/6/1941.

⁴⁴ *Arriba España!*, 121, p. 3, Olot, 14/6/1941.

rals, dos braços curvilinis que acaben amb un petit plat o suport de les dues figures d'àngel, amb les ales esteses i sobre una petita nuvolada, els quals en una mà sostenen dues espigues de blat i a l'altra hi porten un brot de raïm, en relació amb la coneguda simbologia eucarística. El sol es troba sobre un grup de tres querubins bifacials i el vericle és envoltat per un cercle de tres faixes, decorades amb petits miralls o pedres de cristall de roca, i una sanefa més exterior, amb una successió de raigs intercalats. Setze raigs acaben amb una estrella de vuit puntes, amb una petita bola al capdamunt; uns altres setze són rectes, amb acabament en punta, i trenta-dos de més petits, són flamejants i marquen la separació entre els dos grups abans esmentats⁴⁵.

LA CUSTÒDIA DELS TERCERS DIUMENGES

Va ser donada per Mn. Ignasi Bosch de Platraver, beneficiat de la comunitat de preveres de Sant Esteve. Va morir el 2 d'octubre de 1780, quan tenia uns 86 anys⁴⁶. Una nota escrita al Diari de la comunitat concreta que el 20 de setembre de 1772 va ser estrenada una custòdia «que se suposa de valor de unas 100 doblas.» Aquesta custòdia havia de ser, des d'aquell moment, la portàtil de cada tercer diumenge de mes, l'establert des del segle XVI perquè els membres de la confraria de la Minerva veneressin el Santíssim Sagrament, tot fent un acte d'adoració i una processó (generalment per l'interior de l'església). Això, a part de celebrar les solemnitats anuals relacionades amb l'Eucarística, com el Dijous Sant i Corpus i la seva octava.

Un mes abans, per l'agost, s'havia iniciat l'encesa de dotze brandons per a la il·luminació del Santíssim quan era patent. La custòdia havia estat costejada per Mn. Ignasi Bosch de Platraver, que en aquell moment era el conservador de la confraria de la Minera, «encara que altre persona a tret la cara.» La veritat és que s'havia emprat la plata d'una custòdia vella, però els diners havien sortit de Mn. Ignasi Bosch que, segons es deia, hi havia destinat, almenys, unes 400 lliures. Van fer la custòdia els germans Francesc i Bonaventura Fillol, argenters d'Olot. De Francesc Fillol se sap que, pel des-

⁴⁵ Josep MURLÀ I GIRALT, *Exposició Art Sacre...* Veure també, del mateix autor i amb fotografies de Joan Mulí i Bosch, el treball *L'església parroquial de Sant Esteve, d'Olot*, que va publicar en fascicles *La Comarca d'Olot* (2010-2012).

⁴⁶ APSEO, *Llibre de defuncions de 1777-1792*, f 53r.

embre de 1759, l'Ajuntament li va pagar 2 lliures i 8 sous pel pom que havia fet per a la vara del batlle reial⁴⁷.

Aquests dos germans eren fills de Pere Fillol, argenter establert a Olot, el qual s'havia casat amb Caterina Pujol. Va morir l'1 de setembre de 1755, quan tenia uns 50 anys. La vídua va viure fins al febrer de 1763 i va ser enterrada a l'església de la Mare de Déu del Tura. El fill, Francesc Fillol i Pujol, batejat el 17 de juny de 1732 (segurament el mateix dia del naixement), va exercir també l'ofici d'argenter. Es va casar el 29 de juny de 1760 amb Marianna Germà i Ponsich i va tenir una llarga descendència; cal destacar que el seu fill Miquel Fillol i Germà va esdevenir doctor en tots els drets i es va casar pel desembre de 1800 amb Ignàsia Sayol i Ferrusola, filla d'Esteve Sayol, notari d'Olot. Un altre fill, Josep Fillol i Germà, que va seguir l'ofici d'argenter, va ser tinent i després capità de miquelets. Va contraure matrimoni el 30 de desembre de 1806 amb Maria Anna Casals i Feixas i van tenir una bona fillada: cinc nens i dues nenes. Dos foren albats i els restants moriren solters. A dos dels fills els van posar el mateix primer nom de pila: Francesc X. (Miquel i Francesc), nat el 1808, i Francesc X. (Bonaventura i Rafel), nascut el 1813. El primer va seguir l'ofici d'argenter i va morir el 27 de juny de 1869, als 60 anys. Amb ell s'acabaren els argenters Fillol olotins⁴⁸. En el padró municipal d'habitants de 1849-1850, al domicili familiar de la plaça Major, núm. 3, hi vivien Francesc, Josep i Caterina Fillol i Casals, tots solters, més la criada Magdalena Sala, de 44 anys, soltera, natural de Sant Esteve d'en Bas i resident a Olot des de feia deu anys. Francesc exercia d'argenter i Josep era advocat⁴⁹. La germana Caterina els va sobreviure fins al març de 1894 i, pocs mesos després, a la tardor, es van publicar a la premsa olotina uns anuncis sobre la venda de la casa familiar, situada a la llavors denominada plaça d'Alfons XII, núm. 3⁵⁰.

A fi que no hi hagués cap equivocació en el futur i «en ordre de la veritat de dita custòdia», es va fer una petita descripció en el diari de la comunitat de preveres: «es una pessa que te un sol, guarnit tot de pedras brillans, ab una nuvolada circular, part enpletada y part dorada. En lo peu te dos figuras ricament

⁴⁷ ACGO, AMO, *Comptes de despeses de 1759 de la vila d'Olot*, f. s/n.

⁴⁸ APSEO, diversos llibres de baptismes, matrimonis i defuncions, dels segles XVIII i XIX.

⁴⁹ ACGAX, AMO, *Padró de 1849-1850 i el de 1867*.

⁵⁰ *El Eco de la Montaña*, 117, p. 4, Olot, 23/9/1894.

traballadas, la una de las quals es una representació del anyell Pasqual ab lo llib. sellat ab los set sellos, y la altre es una figura de la Arca del Testamt., molt propias per aludir al Santissim Sagrament que per sempre sia alabat.»⁵¹.

Al començament del segle XVIII, per part del Consell de la Universitat d'Olot encara se solien fer anualment els inventaris dels cònsols (tot relacionant el que hi havia a la casa de la vila i el que era de propietat comunal) i, quan se'n rellevaven els pabordes, s'efectuaven els inventaris de l'obra de Santa Sabina i de l'obra de Sant Esteve. Aquest darrer inventari es completava amb el de la sagristia, on hi havia els objectes i les robes litúrgiques d'ús quotidià, utilitzades pels membres de la comunitat de preveres en els diferents actes de culte.

A l'inventari de l'obra de Sant Esteve, de 1705, es descriuen les següents peces d'orfebreria de plata: onze calzes amb les seves patenes, tots de plata excepte un que tenia el peu de bronze, compresos dos, un dels quals tenia el sagristà i l'altre el domer; una custòdia gran de plata sobredaurada amb uns àngels, guarnida de pedres blanques, amb la caixa de fusta folrada de baieta (era la custòdia donada per Marianna Alzina i Cols); una altra custòdia de plata sobredaurada, mitjana; la figura de sant Josep amb el Nen, tot de plata i amb la peanya «de fusta empleteada» (la imatge del sant patriarca anteriorment descrita); una altra figura de sant Josep, de plata, petita; un petit reliquiari de plata «a modo de una torre ab una creu de plata al capdemunt»; dos copons de plata sobredaurats, guardats al sagrari; uns rosaris de corall encadenats, de plata, trencats, «que antes estavan units ab la figura de Nra. Sa. del Roser»; una creu de plata sobredaurada, amb moltes pedres i dita la Creu Major; una altra creu de plata, mitjana; una altra creu de plata sobredaurada, dita la Creu dels Cavallers; la imatge de sant Esteve, de plata sobredaurada; la imatge de la Mare de Déu del Roser, de plata; la imatge del sant Nom de Jesús, de plata sobredaurada; la imatge de sant Eloi, de plata sobredaurada; un reliquiari de plata sobredaurada, amb una creu i dos àngels petits, i un agnus amb un reliquiari de sant Francesc Xavier; la imatge de sant Joan, de plata sobredaurada; una imatge petita de la Mare de Déu, de plata sobredaurada; un reliquiari de plata, gran, amb dues relíquies de sant Prim i sant Felicià; un altre reliquiari de plata amb dos àngels als costats i una creu «ab

⁵¹ APSEO, *Diari de la comunitat de 1771-1831*, f. 66-67.

moltes relíquies»; quatre candelers de plata, grans; uns altres dos candelers d'acòlits, de plata, grans; la imatge de santa Llúcia, de plata sobredaurada; una bacina de plata, gran; una pau (portapau) de plata; una naveta i una cullereta de plata per a l'encens; un encenser de plata; un índex de plata per als oficis; quatre bordons de plata grans; dos candelers de plata petits; la imatge de sant Marc, de plata sobredaurada; unes altres dues custòdies (copons), una per portar el viàtic i l'altra per portar la comunió als pagesos, que es guardaven al sagrari; uns altres dos candelers de plata, petits i que estaven trencats; un salpasser de plata; dues capsetes de plata per tenir-hi els olis sagrats per extremunciar, una de les quals la tenia el domer i, l'altra, el sagristà; i una bacina amb la imatge de sant Esteve, tota de plata.

Als inventaris de 1701 i 1703 tot era igual, amb poques diferències descriptives. El 1707 existien les mateixes peces de dos anys abans, amb l'afegit d'una creu de plata sobredaurada. En els anys següents més immediats es van donar per vàlids els inventaris de 1705 i 1707 de l'obra de Sant Esteve, fins que es deixaren de fer de manera continuada a partir de 1714. Cal afegir que, al de la sagristia, es feia constar la disponibilitat de cinc calzes de plata amb la respectiva patena, i d'uns altres tres que tenien el peu de bronze. A l'inventari de santa Sabina de 1707 es van relacionar vint-i-vuit presentalles de plata; tres anells d'or i un altre anell amb cinc pedres blanques; un calze de plata sobredaurada, amb la seva patena; un pom de plata amb la seva cadeneta, també de plata; i una llàntia de plata. Tot plegat mostra clarament que l'església de Sant Esteve estava molt ben proveïda d'objectes de plata, amb imatges que eren d'èpoques anteriors i d'altres, com ja s'ha dit, que s'hi havien afegit més recentment, arribades en la seva majoria fins als nostres dies.

Al final de desembre de 1704, els cònsols olotins decidiren arranjar l'arxiu de la Universitat. Hi havia rates i convenia assegurar-se de tenir ben guardats i ordenats els papers i les escriptures d'interès comunal, com els privilegis, les actes i altres escriptures, de manera que es decidí anotar-los en un llibre i així poder-los localitzar amb facilitat. Elegiren aleshores Francesc Ferrer i Closells com a arxiver i prengueren una decisió de prou importància: fer una capseta o reliquiari de plata per tenir-hi custodiada la carta escrita als cònsols olotins, l'1 de maig de 1542, per Francesc de Borja, quan era lloctinent del Principat de Catalunya. Després, el duc de Gandia abandonà la política, ingressà a la Companyia de Jesús i, el 1670, va ser declarat sant per l'Església

catòlica; d'aquí que la carta fos tinguda per una relíquia. Cal dir que en el segle XIX aquesta carta, amb la capseta de plata, s'havia extraviat⁵².

Pel que fa a la denominada Creu dels Cavallers, que surt com les altres peces als inventaris dels segles XVII i XVIII, era efectivament de plata sobredaurada, però estava col·locada sobre un peu de plata sense daurar i, segons es diu a la relació efectuada pels obrers de la parròquia l'any 1737 «se posa en lo altar major». No té res a veure amb la creu processional gòtica, ornada a la magolla i la canya amb uns rombes que, a l'interior, tenen gravada una decoració floral al voltant d'un escut triangular curvilini, al camper del qual hi ha un lleó rampant coronat. Aquest pot ser l'escut d'armes al·lusiú a l'ofertor, que era possiblement membre d'una nissaga de cavallers. No hi ha, però, documentació localitzada que permeti afirmar-ho i, per tant, identificar el donant o la seva família. En l'inventari esmentat de 1737 es descriu com una «creu gran de plata sobre dorada ab la figura de Christo crucificat que se aporta en las professons»⁵³.

En una altra enumeració de béns, de 1838, feta en compliment d'una reial ordre d'octubre de l'any anterior que exigia relacionar tots els béns d'or, plata i pedres precioses que es guardaven en catedrals, parròquies, capelles, etc., es consigna l'existència a la parròquia de Sant Esteve d'una creu parroquial de planxa de plata, que ha de ser per força la processional; de la creu dels Cavallers, no se'n diu res.

A partir de l'inventari es va realitzar tot seguit una classificació de les peces d'orfebreria que una comissió va considerar que s'havien de quedar a Olot. Les altres quedaren a disposició del Govern estatal, a través de la Diputació de Girona, amb l'argument que «si la absoluta necesidad y falta de caudales con que atender a los crecidos gastos que ocasiona una guerra fratricida y devoradora han obligado al Gobierno a echar mano de semejantes alajas en su alivio, solo ha sido su animo valerse de aquellas, que por ser de mera superfluidad y no precisamente indispensables para el culto divino, pueden, sin menoscabo del servicio sagrado a que se hallan destinadas, aplicarse a restituir la paz tan apetecida.» Van formar la comissió l'alcalde Pau Vilar i Camps, els

⁵² *Notas históricas de Olot*, vol. I, Biblioteca d'*El Deber*, p. 83; Esteve Paluzie havia publicat la carta el 1846, que ja s'havia extraviat quan s'editaren les *Notas...*, atribuïdes en bona part a Esteve Castellà i Llovera.

⁵³ ACGAX, AMO, *Manuale negotiorum 1736-1738*, 29/1/1737, f. 19r-25.

regidors Martí Prat i Benet Torroella, el regent de la sagristia Mn. Albert Osona i l'ecònom de la doma Mn. Rafel Noguer. La creu processional es va incloure en aquella classificació i, per tant, es va quedar a Olot. Segons una declaració d'alguns argenters (no es diuen els noms i tampoc quants), la peça de més mèrit artístic era una creu pectoral d'or i pedres precioses, que van qualificar «no solo de merito artístico conocido, si que es una preciosidad del arte.» El pectoral guardava un «lignum Crucis autentico» que s'exposava amb gran solemnitat una vegada a l'any, el dia de la Puríssima i la seva capvuitada⁵⁴.

En tot cas, s'ha d'esmentar que la creu processional ha estat objecte d'algunes reparacions, dues de les quals estan documentades. Joan Santaril (sic) va signar un rebut, el 6 de juliol de 1857, per la recepció de 600 rals pagats per Mn. Ignasi Masoliver, beneficiat i obrer de l'església de Sant Esteve, pel treball d'arranjar i daurar diverses peces d'orfebreria que posseïa la parròquia; i esmenta, al final de la relació, «Remendar y pulir una grande Cruz de plata, llamada: Cruz procesional»⁵⁵.

Una altra restauració tingué lloc el 1914-1915, confiada al taller d'orfebreria del barceloní Joaquim Cabot i Rovira. La feina va ser difícil i costosa, perquè la creu estava molt deteriorada i de les cresteries que n'envoltaven les dues cares només en quedava algun petit bocinet «per donar a entendre que n'hi havia hagudes y per mostra de la forma que tenian», segons va explicar Josep Saderra. La restauració va ser possible gràcies a la generositat d'un compatriota olotí, amant de l'art, que va fer un donatiu important perquè la creu tornés a recuperar el bon estat que havia tingut. La feina del taller de Cabot va ser admirable i feta a consciència, fins al punt que no es va

⁵⁴ APSEO, *Plec de documentació diversa i curiositats, Inventari de las alajas de oro, plata y piedras preciosas que existen en las Iglesias y Capillas de esta Muy leal Villa de Olot...* i altres documents d'Olot i comarca, inclosa una circular de la Diputació de Girona del 18/1/1837 sobre apropiació d'objectes litúrgics. Es tracta del pectoral del bisbe Esteve Vilanova, que va ser lliurat als obrers de Sant Esteve el 30/6/1773 (not. Pau Casabona, Olot). El document notarial descriu la donació, junt amb l'anell i una cadeneta, però no es fa constar enlloc que hi hagués cap relíquia del Lignum Crucis a la creu. *Al Llibre de Memorias de la Obra de Snt. Esteve (1770-1853)* es va anotar també la cessió, destinada a la imatge de la Puríssima, i al marge es va fer constar que el pectoral va ser robat de casa del Dr. Lluís Conill, protector de la Comunitat de Preveres, «a dos quarts de set del vespre del dissapte anterior al 4 febrer de 1890», segons va anotar el rector Mn. Esteve Ferrer. Erròniament Mn. Joan Pagès atribuï el regal al bisbe Lorenzana, com es pot llegir a *L'església de Sant Esteve d'Olot (Notes històriques)*, Olot, 1986, p. 234.

⁵⁵ APSEO, rebut del 6 de juliol de 1857 signat per Joan Santaril o Santarel (sic), cognom gens habitual a Olot.

veure enlloc la reparació i semblava que la creu hagués arribat fins a aquell moment en perfecte estat⁵⁶. Se la va poder admirar en la processó general del Corpus de 1915, que va sortir el diumenge de la vuitada perquè va ploure el dijous, el dia de la celebració solemne de la institució de l'eucaristia⁵⁷.

Josep Gudiol, que havia efectuat llavors un treball sobre les creus d'argent catalanes, va dir que les plaques centrals de l'anvers (amb la figura del Creador dins una ametlla mística sostinguda per àngels) i del revers «ara s'hauran deixat contraposades i que la referent a l'assotament de Crist primitivament aniria en la part on va el Crucificat»⁵⁸. Pel que fa a la datació, Núria de Dalmaes apunta que, pels seus motius ornamentals, el treball del Crist i el de les plaques cisellades, podria situar-se dins de l'últim decenni del segle XIV, si bé aquesta manera de treballar es perllongà més enllà del 1400⁵⁹.

⁵⁶ Josep SADERRA, «La creu processonal (sic) de Sant Esteve restaurada», *El Deber*, 954, Olot, 27/3/1915. El mal estat de conservació de la creu, explica Saderra, la feia inservible i va lamentar que se l'hagués tractat en el passat d'una manera tan barroera. A part de les cresteries, de les quals només quedaven alguns petits bocinets, «hi faltaven brassos de la planxa de plata de que estava feta, y algunes peces que perillaven de caure estaven subjectades ab claus de ferro de descomunal grandaria convertint la primitiva creu en un verdader garbell, de tal manera estava foradada y traponejada per tots cantons. Dels esmalts que adornaven lo crehuer, caps dels brassos y la nou o pom ab que remata abaix l'arbre de dita creu no'n restava mes que algun petit fragment, es dir que tota ella estava feta una verdadera llàstima, que havia perdut fins sa figura primitiva». De l'argenter barceloní que va crear-la, ni rastre. No se n'havia trobat cap notícia als arxius parroquial i municipal. Saderra, en fer la descripció de la peça artística, va dir que la imatge del Crucificat «data en apariencia d'uns dos sigles abans que la creu» i es preguntà tot seguit: «¿Es que fou apropiat d'una altra creu mes antiga o que l'argenter constructor se serví d'un motllo vell? Fa de mal dir». Va recordar que l'escut amb el lleó rampant hi és set vegades repetit i, en canvi, la imatge de sant Esteve, patró de la parròquia, no és enlloc. Amb això, Saderra deduí que la creu «ni fou feta per encàrrech dels olotins ni costejada per ells, sinó que la nostra parroquia l'adquirí a títul de donatiu que li devia fer la persona que possehia dit escut.» A més, considerarà que Olot, en el segle XV, no estava pas per comprar joies artístiques, perquè s'havia de refer del desastre dels terratrèmols i va patir, a més, les conseqüències de les lluites remences. Per proximitat geogràfica a Olot, sense que això suposi intuïtivament res, cal recordar que la figura d'un lleó rampant forma part de l'escut de la família Socarrats, de la petita noblesa establerta a Bianya. Aquest escut és a la lauda sepulcral del canonge Guillem de Socarrats (segle XIV), a la façana de la basílica de Sant Feliu, de Girona. Però no és un lleó rampant coronat i, per tant, és diferent del de la creu processional olotina.

⁵⁷ *El Deber*, 953, Olot, 20/3/1915.

⁵⁸ Josep GUDIOL I CUNILL, «Les creus d'argenteria a Catalunya», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1919-1920, p. 312-315.

⁵⁹ Núria DE DALMAES I BALANÀ, *Orfebreria catalana medieval. Barcelona 1300-1500. Consideracions generals i catalogació d'obra*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, p. 211.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

Certificat del 7/6/1679 exhibit, el 1680, en el procés en defensa de les vindicacions de l'organista Gabriel Nadal.

APSEO – Organista / Còpia del procés a la cúria metropolitana de Tarragona, entre els cònsols olotins i Gabriel Nadal, pvre., contra la comunitat de preveres de l'església de Sant Esteve, d'Olot, f. 137

Jo Pare fr. Joan Cerarols mestra de cant y orga del monestir y convent de Nostra Senora de Montserrat dich y fas relatio com Gabriel Nadal menor de dias estudiant de la vila de Olot, fill illegitim y natural de Gabriel Nadal major de dies adroguer de dita vila de Olot y de Margarida Anna primera muller sua, es abte, idoneo y suficient para mestre de cant y orga no sols de una isglesia parrochial o collegiata, pero encara de qualsevol isglesia catedral, lo que dich per haverme ell dit Gabriel Nadal menor estat deixeble de cant y orga mes de sinch anys en dit monestir y convent de Nostra Senora de Montserrat, lo qual se exercitava en cantar y tocar lo orga en dits sinch anys com los demes deixebles meus feyan y acostumaven fer, y aixi que es abte y suficient pera obtenir qualsevol magisteri de cant y orga.

2

Certificat del 15/6/1679 que havia estat presentat al notari Gaspar Clapera i va ser també exhibit, el 1680, en el procés abans esmentat.

APSEO – Organista / Còpia del procés, a la cúria metropolitana de Tarragona, entre els cònsols olotins i Gabriel Nadal, pvre., contra la comunitat de preveres de l'església de Sant Esteve, d'Olot, f. 137r.

Jo circo ego Alfonsus de Gavara, musicus organicus sive organista ville de Athea diocs. Terolonensis Regini Aragoni nune en villa oloti diocs. Gerundensis conmorans medio juramendo per me in manu... Que Gabriel Nadal menor de dia estudiant y organista natural de la vila de Olot, Bisbat de Gerona, fill illegitim y natural de altre Gabriel Nadal major de dias, adroguer de dita vila de Olot, y de Margarida Anna, quondam, primera muller sua, es abte, ido-

neo y sufficient pera tocar lo orga no sols de la isglesia parrochial de St. Esteva de dita vila de Olot, però encara de qualsevol isglesia catedral del present y altres bisbats, lo que dich saber per haverlo vist moltes vegades tocar lo orga de dita parrochial isglesia de St. Esteva de Olot y per haverlo provat y haver vist y veurer acompanya molt be y finalment lo tinch per abte, idoneo y sufficient per obtenir lo benefici vulgarment dit del orga en dita parrochial isglesia de Sant Esteva de Olot fundat, lo qual vaga per mort del ultim possessor de aquell...

